

ADALÉKOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI ERDÉLYI SZÁSZ POLITIKAI GONDOLKODÁSHOZ

EGY KIADATLAN FORRÁS ÉS ANNAK KONTEXTUSA

OROSZ LÁSZLÓ

tudományos főmunkatárs
(VERITAS Történetkutató Intézet)

Az Osztrák-Magyar Monarchia első világháborús vereségével párhuzamosan a már jó ideje megoldatlan nemzetiségi probléma rendezésének lehetősége kikerült a magyar kormány kezéből. Erdély tekintetében az ott élő magyar és német lakosság – igaz, más-más remények és kilátások birtokában – aggodalommal vegyes bizonytalansággal tekintett a felgyorsult folyamatok elébe. Az események alakítását magához ragadó többségi románság az ún. gyulafehérvári határozatában (1918. december 1.) kimondta Erdély csatlakozását Romániához, amit azután a szövetséges és társult nagyhatalmak a trianoni békeszerződésben meg is erősítettek. További területi nyereségei révén az első világháborút követően egy soknemzetiségű és sokvallású, tarka Nagy-Románia jött létre, ennek mindenféle – napjainkig is kiható – kisebbségi problémahalmazával együtt.¹

Az Erdélyben ekkor már 750 éve honos németajkú lakosság sajátos történelmi fejlődése révén igen erős nemzeti és politikai öntudattal rendelkezett, alátámasztva a maga fejlett és tagolt társadalmával, erős gazdasági bázisával, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és hitelszervezetei kiterjedt hálózatával, magas színvonalú kulturális életével, így az alapszinttől a felsőoktatásig terjedő iskolarendszerével, honismereti és hagyományörző szervezeteivel, színvonalas politikai, tudományos és szépirodalmával, irigylésre méltóan sokrétű egyesületi és társulati életével, színes sajtójával, és a hagyományos német erőnyeket spirituálisan is felkaroló elkülönült, nemzeti egyházzal. E háttérintézményei az impériumváltást megelőzően javában prosperáltak, annak ellenére (vagy annál inkább, mintegy védekezésképp), hogy feudális eredetű kiváltságaikat, évszázados területi-igazgatási különállásukat a dualizmus Magyarországnak polgáriasodó viszonyai között eltörölték. Az 1876. évi XII. törvénycikk – harmadízben már, ám ezúttal véglegesen² – feloszlatta az *Universitas Saxonum* idejétmúlt igazgatási különállását (immáron közművelődési alapítványként

¹ KÖPECZY Béla (főszerk.): *Erdély története III.* Budapest, Akadémiai, 1986. 1733–1759.

² Első ízben II. József tette meg 1784-ben, ám 1790-ben hatályon kívül került ez az intézkedése is. Másodszor a neoabszolútizmus idején, 1852-ben került rá sor, pár év múlva (1861-ben) újra visszaállítva az eredeti állapotot.

definiálva azt, vagyónát azonban nem bántva), a Királyföldét pedig beillesztette az újjárajzolt polgári megyerendszerbe (ennek során számos, a szászok érzelmeit és hagyománytisztelőt sértő túlkapást is elkövetve), ezért a megváltozott keretrendszerhez alkalmazkodva egy új érdekképviselői szerv felállításának igénye fogalmazódott meg: ez lett az 1876-ban Nagyszeben székhellyel létrehozott Szász Néppárt.

Az erdélyi szász politikai elit természetesen vereséggé könyvelte el a jogfosztó törvénykezést, annak előbb-utóbb bizonyosan várható bekövetkeztét illetően azonban nem voltak kételyei. Ezért már az osztrák-magyar kiegyezéshez, és a vele „nyakukba kapott” unió kérdéséhez is ambivalensen állottak. A privilégiumokat sirató, főként hivatali karriert befutott idősebb nemzedékük (Altsachsen) hallani sem akart az egysülésről és a magyar uralomról, míg az elkerülhetetlen modernizációban önnön gazdasági pozíciói folytán is érdekelt fiatalabb generáció (Jungsachsen) anakronizmusnak tekintette a szász különállást, és a tényekkel való önkéntes megbékélést, a magyarsággal való békés – amúgy is egyedül ésszerű – megegyezést propagálta. A kérdés kapcsán dúló belső harcok nem simultak el az unió tényének kényszerű tudomásul vételét hozó szász nemzeti gyűlést (1. *Sachsstag*; Medgyes, 1872) követően sem, így megalakulását követően a Szász Néppárt – Franz Gebbel irányítása alatt – kezdetben ellenzéki tömörülésként jelent meg a budapesti parlamentben, és majd csak Tisza Kálmán bukását követően fog irányvonalat váltani (2. *Sachsstag*; Nagyszeben, 1890), ettől kezdve a megbékélés szellemében kormánytámogató politikát folytatva, csakis e stratégia követésével látván lehetőséget a szász érdekek képviselésére.

Az alapvető iránymódosítás legfontosabb következménye a németiség szempontjából egyfelől az volt, hogy a 235 ezres szászság³ illuzórikus politikai autonómiájáról – melynek védelmezésében a korabeli román nemzeti mozgalomra sem számíthattak – áthelyeződött a hangsúly egy szívós és következetes *mélymunkára*, nevezetesen a gazdasági elkülönülés és a kulturális autonómia intézményeinek megszilárdítására, elsősorban annak érdekében, hogy a prioritások ésszerű átrendezését követően felértékelődött szóban forgó területeken stabil lábakon állhassanak. Másfelől azonban hallgatólagos hozzájárulását adta a hivatalos szász politika ahhoz, hogy saját koncesszióikért cserébe nem forszírozzák a Magyarország egyéb területein szétszórta élő német (sváb) testvéreik politikai jogainak képviselését. A csendes építkezés lehetőségéhez tehát a csendes szemlehungyás, illetve félrenézés kötelezettsége társult.

E XIX. század végi, még a magyar időkből származó tapasztalatok 1918 után, az impériumváltást követően is éreztetik hatásukat. Feltétlen ennek tudhatunk be olyan

³ Az 1910-es népszámlálási adatok szerint 8,7%-át tették ki Erdély lakosságának, abszolút számukban nem csökkenve, ám arányszámukat tekintve folyamatos visszaszorulást mutatva: a németajkú lakosság pl. Brassóban 32,4%-ról 26,6%-ra esett vissza 1880 és 1910 között, míg Nagyszebenben – ugyanebben az intervallumban – 71,9%-ról 50,3%-ra.

jelenségeket, illetve magatartásformákat, mint a felszín alatti tudatos építkezés, a kisebbségi létből fakadó kooperációs kényszer az országos politikai döntéshozatalban, vagy épp a hatalomgyakorló többségi nemzet kormányzó erejének támogatása a sok jót nem ígérő opponálással szemben; olyan túlélési stratégiák ezek, melyeket a megalakuló Nagy-Románia németsege is mindig szem előtt tartott. Alapvetően megváltozott gondolkodást jelentett viszont a partikuláris érdekek, a kisszerű és önző erdélyi szász szempontok felcserélése nemzeti közösségük (a partiumi és bánáti svábokat, illetve a bukovinai, besszarábiai, dobrudzsai németeket is magához ölelő) *romániai német* horizontjával. Jóllehet ennek előzményei is a magyar Erdély időszakára mennek vissza. A Szász Néppárt 1890 utáni politikai stratégiájával, a Karl Wolff által vezetett ún. „Feketék” (Schwarzen) kormánytámogató, az együttműködés révén gyarapodást remélő *opportunist* *orientációjával* ugyanis élesen szembe helyezkedett a soron következő újabb fiatal generáció, akiket, mint a dolgokat nem értő, még éretlen ifjakat, a „Zöldek” (Grünen) gúnynévvel bélyegezte meg a párt irányvonalát kézben tartó vonulat. A Zöldek elégedetlenek voltak a kiegyezés rendszerével, a megalkuvó szász politizálással, és a nemzetiségektől lojalitás gyanánt önnön nemzeti törekvéseik feladását váró kormányzattal. Így aztán a Lutz Korodi, Rudolf Brandsch, Viktor Orendi-Hommenau, Adolf Schullerus, Oskar Wittstock fémjelezte tömörülés, szakítva a fősodorral, következetesen kereste az elégedetlenkedő többi nemzetiséggel való kapcsolatot (különösen fontos fejleménye volt ennek a szászok és a románok egymásra találása, a kölcsönös szolidaritásvállalás a sajtóperек kapcsán)⁴, ugyanakkor a tartózkodásvállalás hallgatólagos konszenzusa ellenére nyíltan felkarolta Nagy-Magyarország visszamaradott politikai öntudatú német néprészeit is, köztük elsősorban a bánáti svábokat.⁵ Márpedig mindez már ekkor kijelölte a későbbi romániai németiség egységes közösségi érzületének követendő útját.

Az erdélyi románok gyulafehérvári határozata kész tények elé állította a szász elitet. Ahogy 1867-ben, úgy 1918-ban is a fejük fölött hoztak döntést szülőföldjük,

⁴ A szászok nem titkolt részvétellel követték a román Memorandum-pert (1894). Amikor Lutz Korodi a románok védelmében a nemzetiségi kérdés megfontoltabb kezelését kérte számon, akkor a „nemzetiségi gyűlölködés felszítása” miatt vád alá helyezték, aminek folyományaképp 1903-ban inkább elhagyta az országot.

⁵ A „Zöldek” és a „Feketék” között a svábkérdés kapcsán súlyos nézeteltérések húzódtak. A svábok érdekében a parlamentben szót emelő szász Brandschot épp szász képviselőtársai intették le, Wilhelm Melzer egyenest kijelentette, hogy „a szász politika semmiféle közösséget nem vállal a sváb mozgalommal, s hogy a szász politika csupán a szász érdekek védelmét tartja szem előtt.” Idézi Eduard EISENBURGER: *Sie erkannten die Zeichen der Zeit. Rumäniendeutsche politische Zeit- und Lebensbilder aus zwei Jahrhunderten*. Cluj-Napoca, Dacia, 1979. 137. A kérdésről részletesen Ingomar SENZ: *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem ersten Weltkrieg*. München, Oldenbourg, 1977.

illetve az unió sorsáról. Ahogyan akkor, úgy most is kételyek gyötörték őket, ezért óvatosságból a végsőig halogatták állásfoglalásukat bármelyik fél oldalán.⁶ Félelmeiket mégis legyőzte a „magyar elnyomás” idején a román kisebbségi politikusokkal (Maniu, Vaida-Voevod) kialakított jó kapcsolat gyümölcsöztethetőségének reménye, valamint a szász politikusok későbbi állandó hivatkozási alapját adó említett román proklamáció, a *Karlsruher Beschlüsse* hangzatos ígérete: „Minden nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből vett egyének által; önmaga látja el közoktatását és igazságszolgáltatását.”⁷ A románsággal együtt élő nemzetiségeknek kilátásba helyezett teljes egyenjogúság, mely szász olvasatban a kisebbségi jogok proklamálását jelentette, hamar nyilvánvalóvá tette, hogy a szászok számára lekerült a napirendről Budapest szerepeltetése politikai horizontjukon, és vele a pozicionálási kényszer is a Magyarországon belüli autonómia kérdésében a Rudolf Brandsch körül tömörülő *Deutscher Volksrat für Ungarn* és a Jakob Bleyer vezette *Deutsch-Ungarischer Volksrat* közötti küzdelemben. Az erdélyi szászok 1919. január 8-i medgyesi gyűlésükön kimondták csatlakozásukat a Román Királysághoz, hangsúlyozva, mennyire üdvözlik és mintegy feltételnek tekintik a románok gyulafehérvári határozatának nemzetiségi programját.⁸

A sokkból csak nehezen eszmélő magyarsággal ellentétben a döntésük kedvező hozadékát biztosítani kívánó szászok politikai aktivitása nyomban az impériumváltást követően kezdetét vette. Már 1919 tavaszán Nagyszebenben asztalhoz ültek a bánáti, szatmári és bukovinai németekkel egyfajta közös érdekképviselői testület alá hozása érdekében, az év szeptemberében pedig Temesváron gyűltek össze – Brandsch vezetése alatt – egy közös választási program kidolgozása érdekében. E folyamat vezetett el oda, hogy 1921. szeptember 18-án az új államhatárok között élő valamennyi német tömörítésére létrejött a *Verband der Deutschen in Rumänien*, melynek első elnökét (Rudolf Brandsch, 1931-ig) a legerősebb és legszervezettebb tömb, az erdélyi szászok adták.⁹

Az országos szintű intézményesüléssel párhuzamosan az egyes településterületek saját belső szervezkedése is formát öltött. 1919. novemberi gyűlésükön (4. *Sachsensitag*,

⁶ CZIRÁKI Zsuzsanna: *Az erdélyi szászok története. Erdélyi szász irodalomtörténet*. Kozármisleny, Imedias, 2006. 182.

⁷ Ebbe kapaszkodtak volna a keserű magyar visszhangok is a kor reprezentatív Erdély-tanulmánykötetében. Lásd BÍRÓ Sándor: Az erdélyi magyar–román viszony az utóbbi évtizedekben. In: MÁLYUSZ Elemér (szerk.): *Erdély és népei*. Budapest, Franklin, 1941. Új, módosított kiadása: Budapest, Maecenas, 1999. 171–201, 189.

⁸ A medgyesi nyilatkozat szövegét – magyar nyelven – közli CZIRÁKI i. m. 199–201.

⁹ Brandschot a bánáti sváb Kaspar Muth követte a tisztségben. A demokratikus karakterű szervezet végét az jelentette, hogy az 1935-ös tisztújításkor többséget szerző nemzetiszocialisták átprofilizáltak és át is nevezték.

Segesvár) a szászok megerősítették megyesi döntésüket a csatlakozásról, és legfőbb politikai testületükként – felváltva az átmenet időszakában alakult nemzeti tanácsukat – létrehozták a *Deutsch-Sächsischer Volksratot*.¹⁰ Ugyanekkor dolgozta ki számukra a hamarosan legtekintélyesebb vezetőjükkel előlépő Hans Otto Roth az ún. szász népi programot. 1921 márciusában a bánáti svábok is létrehozták saját – lényegében a szászokéval párhuzamba állítható – érdekképviselői szervüket, és hasonló intézmények alakultak a többi német településterületen is, így Bukovinában (1918), Dobrudzsában (1924) és a szatmári sváb vidéken (1926). Mindnyájuk ernyőszervezeteként működött a már említett *Verband*, mely ily módon összefogta az 1930. évi romániai népszámlálás által kimutatott 238 ezres erdélyi szász, 281 ezres bánáti és 22 ezres szatmári sváb, továbbá a 94 ezres bukovinai, 81 ezres besszarábiai, 12 ezres dobudzsai, illetve a körülbelül 33 ezres egyéb romániai városi (főképp bukaresti) német közösség – összességében 760 ezres – tömegét.¹¹

Az alapvetően a kisebbségvédelem és a kulturális jogok kérdéseivel foglalkozó *Verband* mellett a kimondottan pártpolitikai és parlamenti tevékenységet (számon kérve a gyulafehérvári nemzetiségi ígéreteket) az 1920-ban alapított *Deutsche Partei* látta el, előbb Brandsch irányítása alatt, majd miután ő a nemzetközi kisebbségi szervezetekben aktivizálódott,¹² 1922-től Roth vezetésével. Brandsch személyének előtérbe tolását a korai időszakban nyilvánvalóan az indokolta, hogy a román fél szemében (is) komoly legitimációs tőkével rendelkezett: a „magyar elnyomás” elleni következetes harcoként tartották számon, kiváló kapcsolatokkal bírt a román politikai elit felé, és aligha vitatható tapasztalatai voltak a parlamenti politizálás terén, mivel nyolc évet eltöltött már a magyar parlamentben. Jól felhasználhatónak tűnt a személye, amikor a '20-as évek liberális (döntően regáti érdekeket érvényesítő) kormánzatának bukásával a másik politikai pólus, az erdélyi román lobbikerült hatalomra.¹³

„Maniu a kisebbségi kérdésben sokkal megértőbb volt”, és mivel néhány kiáltó sérelmet orvosoltatott, „még bizonyos enyhülésről is lehetett beszélni” – hangzott

¹⁰ Elnöke a néprajzkutató Adolf Schullerus lett. Az érdemi irányítást egy ún. „Ötös Bizottság” végezte. Részletesebben Harald ROTH: *Der 'Deutsch-sächsische Nationalrat für Siebenbürgen' 1918/1919*. München, Südost-deutsches Kulturwerk, 1993.

¹¹ *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Bd. IV. Das Schicksal der Deutschen in Rumänien*. Bearb. von Theodor SCHIEDER. Bonn, 1953–1962. Újabb kiadása: Augsburg, Weltbild, 1994. 16E.

¹² Brandsch a nemzetközi kisebbségvédelem egyik vezető személyiségének számított. 1922–1931 között elnöke a saját (és az észtországi német Ammende) kezdeményezésére létesült Európai Német Népcsoportok Szövetségének, valamint elnökségi tagja az 1925-ben alakult Európai Szervezett Nemzeti Kisebbségek Kongresszusának.

¹³ A román pártpolitika kapcsán BALOGH László: *Románia története*. Budapest, Aula, 2001. 48–66.

a váltás kapcsán még a kortárs magyar értékelés is.¹⁴ Így aztán Brandsch meghívást kapott a neves történész Nicolae Iorga kormányába, ahol – majd pedig utóda, Vaida-Voevod kabinetjében is – úgymond „kisebbségi miniszterként”¹⁵ tevékenykedett (1931. április – 1932. október). Rövid működése alapvetően ellenséges légkörben zajlott, mind a román politikai közvélemény (a kisebbségek látványos közéleti előretörését látták megbízásában), mind saját német közössége (érdekérvényesítő erejét hiányolták, a radikalizálódó szárny pedig a zsidó kisebbség felkarolását, állítólagos szabadkőműves kapcsolatait, és a nemzetiszocializmus iránti ellenségességét nehezményezte) által hevesen támadva. E vélemények – egymással ellentétes motivációik dacára is – egymást erősítették, ugyanakkor világos szimptómái voltak a román politikai élet ’30-as évekbeli jobbra tolódásának, a szélsőséges hangok térnyerésének. Így Brandschot épp régi harcostársa, Maniu hagyta ki soron következő kormányából (átmenetileg betöltetlenül hagyva tárcáját), Vaida-Voevod pedig újabb kabinetjében már inkább egy román szakembert állított a kisebbségi ügyek élére. A kortársak számára is világos volt, hogy Brandsch a fölerősödő kisebbségellenes hangulatnak esett áldozatul, igazán meglepő inkább az volt, hogy saját nemzetisége is „ejtette”: nagysebeni választóközrte sem őt jelölte már az 1933. decemberi választásokra.

Brandsch kiszorulásával és az impériumváltás idején tevékeny politikai szereplőknek a ’20/30-as évek fordulóján gyors egymásutánban bekövetkezett halálával (Wolff, Schullerus, illetve a szász evangélikus egyházat negyed századon át irányító Friedrich Teutsch püspök), vagy épp a közéletből történő kivonulásával (Korodi, Orendi-Hommenau) immár Roth maradt a romániai német mozgalom látványosan apadó polgári demokratikus szárnyának vezéralakja. Mégsem csupán ez tette őt a két világháború közötti időszak vitathatatlanul legfontosabb romániai német politikusává. A német kisebbség vezérkara által megszabott főbb stratégiai alapok napi politikává konvertálása, és a követendő parlamenti taktika kialakítása már 1922 óta az ő nevéhez fűződött. Márpedig Roth a parlamenti érdekképviselet irányát szilárdan kezében tartotta, és azt akár még a szakirodalom által politikai ellenpólusának¹⁶ tar-

¹⁴ BÍRÓ i. m. 194. Ld. még SZÁSZ Zoltán: *A románok története*. Budapest, Bereményi, 1994. 135.

¹⁵ Közkeletűen használt elnevezés, hivatalosan a kisebbségek ügyeiért felelős államtitkár volt.

¹⁶ „Ellenpólus” szerepkörük leginkább temperamentumuk, egész lényük alapvető különbségében ragadható meg. Brandschot habitusa, szellemes riposztjai, humora és remek szónoki képessége népszerű, igazi társasági figurává tette. Roth kevésbé színes egyéniség volt, nem túl meggyőző szónok, inkább remek háttérzakértő, szürke eminenciás, és saját adottságai tudatában a taktika nagymestere. Demokratikus alapállásuk Brandsch esetében liberális és reformista, Rothnál egyházias és konzervatív beállítottsággal párosult. Brandsch följe emelkedett a szász (illetve a magyarországi, majd romániai) perspektívának, nemzetközi víziója volt, Roth inkább szülőföldjében gondolkodott, ritkán tekintett Bukaresten túl. Alapértékeikben és kisebbségpolitikai törekvéseik terén azonban inkább egyeztek, mint különböztek. Vö. EISENBURGER i. m. 206–207.

tott Brandsch ellenében is sikerrel védelmezte. Ezt hallva persze ne a '30-as évek közepének koordinátaiban gondolkozzunk, ekkor még ne a polgári és a nemzetiszocialista irányvonal pólus-ellentétét lássuk ellentétes felfogásukban: mindkettejüket klasszikus demokrata attitűd jellemezte, csak épp a parlamenti szövetséges kérdésében tértek el nézeteik. A '20-as évek fő kérdése még az volt, kövessék-e Maniut és Erdélyi Nemzeti Pártját az ellenzéki padsorokba, ahonnét kérdéses hatékonysággal kiabálhatnak a gyulafehérvári ígéretek megvalósításáért, avagy a mindenkori kormánypárthoz – ekkor értelemszerűen a kisebbségekkel oly barátságtalan liberálisokhoz – csatlakozva politizáljanak, felvállalva ezzel a pártpolitikai semlegesség imázsának előnyeit, ám ugyanakkor a parlamenti konjunktúralovag nem épp hízelgő bélyegét is. Brandsch az első, Roth az ún. „második út” követését propagálta, és végeredményben ez utóbbi győzött, amikor 1922-ben Roth váltotta Brandschot a német parlamenti frakció élén. Ettől kezdve a román parlamentáris rendszer fennállásáig (az 1938-ban bevezetett királyi diktatúráig) a Romániához való lojalitás és az épp aktuális kormánnyal való együttműködés jelentette a német közösség politizálásának Roth által kijelölt hivatalos vonulatát.¹⁷

Az opposíció helyett a kooperáció irányába hatott az előnyök és hátrányok patikamérlegének különösen fontos tényezője, a választási matematika is. A román választási rendszer – stabil kormányzásra törekedve – jutalmazni kívánta a győztest, ezért az a párt, amelyik legalább 40%-át megszerezte a szavazatoknak, már eleve bezsebelte valamennyi parlamenti hely felét, és ezután még egyszer, az arányoknak megfelelően, részesedett a maradék szétosztása során is.¹⁸ Érthető tehát, hogy a saját szavazótábor támogatásán túl akár csak pár százaléknyi fixen kalkulálható szavazattöbbség is micsoda nyereséget jelenthetett az áhított limit eléréséhez. Márpedig a romániai németiség – politikai kultúrája és közmondásos fegyelmezettsége ismeretében – kb. 4%-nyi biztos szavazatot hozhatott, ezért bevonásuk, illetve szerepeltetésük a mindenkori kormánypárt listáján fölöttébb kívánatos volt. Ezt akár bizonyos kedvezmények kilátásba helyezésével is célszerűnek látszott „megvásárolni”.

Persze német szempontból egy saját, ún. *német lista* is hozhatta volna a 4%-ért járó mandátumot, ám a kormány mindig túllicitálta ennek csábítását, és több tényleges mandátumot biztosított, mint ami pusztán százalékosan megillette volna a német frakciót. Ez már önmagában is olyan nyereséget hozott,¹⁹ amiért érdemes volt lemondani az önálló listáról, és a német jelölteket a kormánypárti listán elindítani. Ehhez

¹⁷ Klaus POPA (Hrsg.): *Die Rumäniendeutschen zwischen Demokratie und Diktatur. Der politische Nachlass von Hans Otto Roth 1919-1951*. Frankfurt a. M., Lang, 2003.

¹⁸ EISENBURGER i. m. 212–213. SZÁSZ i. m. 133.

¹⁹ 1920–38 között a bukaresti parlamentnek mindenkor tagja volt német részről 7–11 képviselő és 2–4 szenátor.

azonban járult még egy további adu: a romániai németiség politikai képviselte, a Német Párt, a kormánypárt listáján való szerepeltetéséért cserébe minden választást megelőzően kicsikarta egy *választási megállapodás* aláírását, melybe rendszeresen belefoglalták az állam oldaláról a németiség intézményeinek védelmezésére és fenntartására vonatkozó kötelezettségvállalást. Az adott körülmények között ennél többet elérni – elméletben, mert a gyakorlat persze mást mutatott – nemigen lehetett. Ez volt az oka, hogy a reménytelen ellenzéki szerep és a sérelmi politizálás helyett (amire a magyar kisebbség kárhoztatott)²⁰ egy konstruktív, erősebb érdekérvényesítési lehetőséggel kecsegtető utat választottak. Ez volt az oka, hogy a liberális kormányzást 1928-ban Maniu révén felváltó új kurzus idején sem változtattak e taktikán, az egyes pártok iránti hűség helyett az államot képviselő kormányhoz fűződő kötődés tényét kommunikálva. Végül ez volt az oka annak is, hogy érdemben szóba sem kerülhetett a magyarsággal való politikai közösségvállalás (még ha voltak is kimutatható kapcsolat-felvételi kísérletek)²¹; naivitás is lett volna elvárni tőlük, hogy kockára tegyék összehasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetüket.

Alapvetően kedvezőbb helyzetük persze nem jelentette azt, hogy ne szenvedtek volna el ők is súlyos kisebbségpolitikai sérelmeket. Mivel a témának bőséges szakirodalma van, e helyütt csupán néhány jelenségre utalnánk. Elsőként az impériumváltást követő gazdasági intézkedések hatása érződött. A berendezkedő román közigazgatás a zsákmányként kezelt új országrész módszeres felprédálása révén igyekezett megvalósítani a látványos fejlettségbeli deficittel küzdő régi országrészei felzárkóztatását. A legsúlyosabb csapást az 1921. évi földreform jelentette, mely az egyébként indokolt igények – propagandafegyverként is elsűthető – kielégítésével mégiscsak a régi (döntően magyar) elit pozícióinak megroppantását célozta.²² Ám mindez a szász földbirtokstruktúrájának is roppant károkat okozott. A magánszemélyeket sújtó kisajátítások mértéke nem volt tragikus (nem igazán jellemző körökben a nagybirtok), annál inkább az volt a szászokra hagyományosan jellemző közösségi (alapítványi, testületi) birtoklás vonatkozásában: a közösség életének két fő rendező ereje, az evangélikus egyház és az 1876 után közművelődési egyesületként továbbélő „szász univerzitás” egy csapásra elvesztette vagyonának döntő részét.²³ Előbbi az

²⁰ GYÖRGY Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE, 2006. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/gyorgybela/diss.pdf> (Letöltve: 2015. április 29.)

²¹ Elemér ILLYÉS: *Nationale Minderheiten in Rumänien. Siebenbürgen im Wandel*. Wien, Braumüller, 1981. 81.

²² Igazolja mindezt, hogy a nagybirtok 10,8%-os részesedésével rendelkező Erdélyben radikálisabb kisajátítások történtek, mint a 40%-os nagybirtokstruktúrát mutató Regátban. ILLYÉS i. m. 102.

²³ A földreform korabeli szász megítéléséhez ld. Gustav Adolf KLEIN: *Soziale und nationale Probleme der Agrarreform in Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1927. Wilhelm KLEIN: *Die Liquidierung des siebenbürgisch-sächsischen Nationalvermögens. Nation und Staat*, X. 1936/37. 721–730.

egyházközségi földek 30 kataszteri holdban történő maximalizálását követően birtokállománya 55%-ától búcsúzott, utóbbit pedig nemsokára (1937) teljesen fel is osztatták, javait szétosztva a szász egyház és egy román kultúregyesület között.

A gazdasági bázis szisztematikus megrogyasz-tásának egyéb lépései (a német bank- és hitelszektor kiéheztetése útján tőkehiány előidézése, a németiség részarányának visszaszorítása egyes általuk felülreprezentált ágazatokban, pl. a hírhedt „numerus valachicus”²⁴ révén) odáig vezettek, hogy a szászság erős kulturális hátterét szervező legfontosabb intézmények finanszírozása ellehetetlenült. A közösségi vagyonból és a gazdasági vállalkozások hasznából juttatott részesedések (a szász bankok rendszerint nyereségük 10%-át fordították közhasznú támogatásokra)²⁵ elapadtak, így már a ’20-as évek közepén az összeomlás határára jutott a teljes szász iskolarendszer, amin a belső megszorító intézkedések és a közösség megemelt közterhei (iskolai és egyházi adó – ezek magasabbra rúgtak, mint az állami adók! – révén sem sikerült úrrá lenni.

A szász iskolaügy válságát a liberális kormányzat oktatási reformjai is tovább mélyítették. A nemzetiségi iskolahálózat sorvasztásának ismertebb tényezői az úgynevezett „kulturzóna” diszkriminatív kezelése, a stratégiai fontosságú tárgyak román nyelvű oktatása, az érettségi román nyelven történő bonyolítása, a bizottságoknak a nemzetiség nyelvét nem ismerő román tanárokból való összeállítása, a nemzetiségi tanárok – rendszeresen megismétlendő – román nyelvű alkalmassági vizsgára kötelezése. Erősítette e káros folyamatokat a nemzetiségi identitás végváraiként ellenséges környezetben vegetáló nem román egyházak fölött – a vallási tolerancia ősházájában – gyakorolt erős állami kontroll (kultusztörvény, 1928). Az ortodox egyház primátusát egyébként is egyértelművé tette az 1923-as alkotmány, mely amellett, hogy deklarálta Románia „román nemzetállam” voltát, hallani sem akart kollektív nemzetiségi jogokról, és még véletlen sem tartalmazott utalást a sokszor számon kért „gyulafehérvári pontokra” és az 1919-es kisebbségvédelmi egyezményre. Az egyes német településterületek Bukaresthez fűződő viszonyát egyre inkább a feszültség és az elégedetlenség jellemezte.²⁶

E sérelmek felpanaszolásában a romániai németiség egésze egységes állásponton volt, és e téren valóban közös platformra került a magyar kisebbséggel, egymással

²⁴ A „nemzeti munka védelme” kapcsán 1937 nyarán kidolgozott törvénytervezet szerint a teljesen vagy nagyjából román tőkéjű mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és egyéb vállalkozások vezetésüknek 60%-át, alkalmazottainak 75%-át román etnikumúakból kellett összeállítaniuk, és csak a maradék keretet tölthették fel nemzetiségekkel. A népszövetség fellépése nyomán elálltak bevezetésétől. ILLYÉS i. m. 105. Ewald Ammende adatai szerint a kézmű- és kisiparban a németek aránya 25%-ot tett ki! Idézi: *Dokumentation* 20E.

²⁵ Ernst WAGNER: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. Innsbruck, Wort und Welt, 1985. 74.

²⁶ A nemzetiségellenes jogalkotás kapcsán: *Erdély története* III. 1739–1752. *Dokumentation* 17E–27E. WAGNER i. m. 71–75. CZIRÁKI i. m. 184–187. ILLYÉS i. m. 96–107, 179–184, 229–235.

egybehangzó érvrendszerrel protestálva mind Bukarestben, mind pedig a nemzetközi fórumokon.²⁷ Ám a román kisebbségpolitika által kiváltott – tehát külső indíttatású – elégedetlenség mellett belső eredetű feszültséggócok is kitapinthatóak voltak, melyek hamar (már a '20-as évek végétől) beindítottak egyfajta erjedési, tisztulási és radikalizálódási folyamatot, először legöntudatosabb közösségük, a szászok sorain belül.

Az erdélyi szászok legfőbb döntéshozatali szerve, a már említett *Volksrat* bármiféle egységbontást, frakciózást csírájában elfojtó, szigorú hierarchia mentén működő testület volt. Vertikálisan a mindenkor három évre delegált települési és kerületi bizottságokra tagolódott, melyek közül csak az előbbiek választása történt közvetlenül (a helyi férfitagok jelöltlistáiról). Ezek küldtek egy bizonyos kulcs alapján delegáltakat a kerületi bizottságokba, melyek aztán megválasztották képviselőiket a legfelsőbb szintre, a *Volksrat*-ba, amely végül kijelölte saját vezetőjét, a szászok tulajdonképpeni fejét. E szisztéma nyilván azt jelentette, hogy a közösség csak lokális szinten tudta kontrollálni a szász politika alakítását, aminek látványos jele, hogy a közép- és felsőszint tagjai ciklusokon át alig változtak, zárt klikk gyanánt bebetonozódtak. A kulcspozíciók az egymással is rokoni kapcsolatra lépett pár tekintélyes család hitbizományává váltak, és olykor bizony személyi érdekeket és hatalmi visszaéléseket szolgáltak. Ez ugyan ideig-óráig a stabilitás csalóka látszatát kölcsönözte, ám a közösség alsóbb (esetleg a partvonalon kívüli) rétegeiből mind gyakrabban törtek fel az elégedetlenség hangjai, amelyek – horribile dictu – odáig merészkedtek, hogy egy újabb *Sachsentsag* összehívását követeljék, márpedig ezt hagyományosan a rendkívüli történelmi helyzetek indokolhatták csupán. Egyre kevésbé sikerült tehát háttérbe szorítani azon vádakát, melyek szerint a közösség testületei csupán a vezető réteg önös érdekeit szolgálják, az egész kontraszelektált belső szisztéma pedig mindenkor kész tények elé állítja a közösség egészét. A '30-as évekre látható szakadék tátongott a szász tömegek és vezető elitjük között.²⁸

A kitörési pont irányán (ismerve a kor általános európai jelenségeit) aligha lehet csodálkozni: a nemzetiszocialista eszmeiség a romániai németekhez is utat talált. A népközösség érdekeinek elhanyagolását és a kormánnyal kötött megalázó kompromisszumokat felhánytorgató demagóg propagandát Fritz Fabritius – egykori lovas-

²⁷ Komoly visszhangot váltott ki, amikor a román szenátusban Adolf Schullerus tetszetős érvekkel alátámasztott nemzeti követeléseket olvasott fel, és hallgatag román kollégáival csak a végén közölte, hogy ezek bizony az 1905-ös nagyszebeni román nemzeti kongresszus követelései, amiket aztán a budapesti parlamentben adtak elő. WAGNER i. m. 73. A kifelé, vagyis a nemzetközi fórumok irányába megtett lépéseket igazolja, hogy 1920 és 1940 között csak a magyar kisebbség 47 panasz-beadványt nyújtott be a Népszövetséghez. ILLYÉS i. m. 82–83.

²⁸ EISENBURGER i. m. 207–210.

sági százados, majd a '20-as évek közepétől szerveződő önsegélyező egyesület (Selbsthilfe) vezéralakja – és a körülötte szerveződő megújulási mozgalom (Erneuerungs-bewegung) koordinálta, azzal a nem is titkolt céllal, hogy teljes irány- és generációváltást hajtsanak végre, szisztematikusan magukhoz ragadva a szász, illetve a romániai német politikai élet kulcspozícióit. Térnyerésük a németiség konzervatív polgári erőinek (a szász Roth, a sváb Muth, az új szász evangélikus püspök, Viktor Glondys) összehangolt ellenállása (Einheitsbewegung) dacára töretlen volt. Jól jelzi ezt, hogy a belső bizalmi válság eszkalálódásával végül utat kellett engedni egyik legfontosabb követelésüknek: 1933 októberében Nagyszebenben összeült az 5. *Sachsentsag* (az utolsó), ahol új, nemzetiszocialista eszmével színezett népi program került elfogadásra. Hamarosan a legfelsőbb szász testületben is bekövetkezett az áttörés. Fabritius taktikai okokból többször is új néven újjászervezett mozgalma²⁹ a soron következő szász választáson abszolút többséget szerzett, így immáron ők határozták meg a *Volksrat* arculatát és összetételét.³⁰ Végül 1935 nyarán országos szinten is megtörtént az elitcsere, amikor Fabritiust választották a *Verband* elnökévé, majd az irányváltást a terminológiában is jelezve még az ősszel *Volksgemeinschaft der Deutschen in Rumänien* névre keresztelték a romániai német ernyőszervezetet.

Időközben azonban – örök történelmi tanulságként – a radikalizálódás folyamata túlszaladt a kezdeményezői által még uralni tudott mértéken, és a paradox módon immár „mérésékelt nemzetiszocialistákká” minősülő szárnynak (Fritz Fabritius, Otto Fritz Jickeli) saját, még radikálisabb belső ellenzékével is harcba kellett bocsátkoznia. Utóbbiak (Alfred Bonfert és Waldemar Gust körül tömörülve) szakadást idéztek elő az *Erneuerungsbewegung* soraiban, és a szorult helyzetükben újból a régi vezetés felé közeledő „fabriciánusokkal” szemben már 1935 februárjában új szervezetet alapítottak (Deutsche Volkspartei in Rumänien).

A '30-as évek második felében a romániai németek belső életét az irányvonal kisértéséért vívott harc (Richtungsst-reit) mérgezte, módot adva ezzel Berlin számára az egyre fokozódó nyomásgyakorlásra.³¹ Az alkotmányos monarchia korszakának utolsó parlamenti választása (1937. december) ebben a feszült belső légkörben zajlott, és az eredményből okulva Hitler kézi vezérreléssel teremtett rendet. 1938 őszén elren-

²⁹ Nevük 1932-től *Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien* (NSDR). A szélsőjobb előretörésének gátat szabni igyekvő (később a Vaszgárda által meggyilkolt) Duca kormányának többszöri intéseire 1934-ben névfinomítás következett: *Nationale Erneuerungsbewegung der Deutschen in Rumänien* (NEDR). Ám karaktere alapvetően nem módosult, így Duca – más fasiszta szerveződésekkel együtt – betiltotta.

³⁰ A *Volksrat* új elnöke a Fabritius mozgalomának vezérkarához tartozó Otto Fritz Jickeli lett (1933).

³¹ Johann BÖHM: *Die Deutschen in Rumänien und das Dritte Reich 1933–1940*. Frankfurt a. M., Lang, 1999.

delte a megbékélést és az egyesülést (Fabritius országos vezető, Bonfert a helyettese lett), nemsokára azonban az egész vezérkart elmozdította, és 1940 őszén egy – családi kapcsolatai révén is³² – feltétlen megbízható, csupán harmincéves SS-tiszt lett a II. bécsi döntést követően aláírt német–román jegyzőkönyv és a november 20-i, Antonescu marsall által kibocsátott dekrétum nyomán közjogi státuszt kapott *romániai német népcsoport* vezetője. Andreas Schmidt *Volks-gruppenführer* és a november elején létrehozott *Nationalsozialistische Partei der Deutschen Volks-gruppe in Rumänien* szakított az elődök által – még Berlin irányában is – védelmezett önérdékű kisebbségi politizálással, és kinyújtott kéz gyanánt szolgálta ki Berlin igényeit, hozzájárulva ezzel a romániai németységnek a világháború alatti (SS-sorozások, áttelepítési program) és a világháború utáni (megtorlás a kollektív bűnösség jegyében) tragikus sorsához.³³

Az imént vázolt jobbratulódási folyamat beszédes dokumentuma az a – máig kiadatlan – helyzetértékelés, amit a délkelet-európai térség iránt nemcsak tudományosan, de politikailag is érdeklődő müncheni Südost-Institut meghatározó személyiségéhez, Fritz Valjavechez juttatott el (egyik 1937. őszi levelében) a nemzetiszocialista eszmeiségtől áthatott fiatal erdélyi szász értelmiség egyik befolyásos alakja, Oswald Teutsch. Valjavec (1909–1960) tudományos jelentőségét és szerepét a német délkelet-kutatás intézményesülésében, valamint tevékeny politikai szerepvállalását a térség németségének kisebbségi küzdelmeiben az utóbbi évek kutatása számos tekintetben tisztázta, a közelmúltban pedig – magyar nyelvű – monográfia is megjelent róla.³⁴ Teutsch (1911–2000) tevékenységének részletes feltárása még várat magára, ám az kétségtelen, hogy a népcsoport felső vezérkarába tartozott: 1940-ben a Gazdasági Hivatal (Amt für Volkswirtschaft) feje lett, mely tisztséget a következő évben történt bevonultatásáig viselte. A háború vége osztrák területen érte, majd Bécsben letelepedve gazdasági tevékenységet folytatott, emellett pedig bekapcsolódott az erdélyi szászok ausztriai közösségének tevékenységébe, és előbb ügyvezetője, majd 1962-től (9 évre) feje lett a *Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen in Österreich* szervezetének. Köztisztelettől övezve hunyt el.³⁵

³² Apósa Gottlob Berger, az SS-Hauptamt főnöke. Esküvői tanúja Himmler volt.

³³ Paul MILATA: *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu. Rumäniendeutsche in der Waffen-SS*. Köln, Böhlau, 2007.

³⁴ OROSZ László: *Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban*. Budapest, Ráció, 2014.

³⁵ Vázlatos életrajzot ad Heinrich ZILLICH: Dr. Oswald Teutsch 60 Jahre alt. *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*, 1971/4. 257. H.[ans] B. [ERGEL]: Dr. Oswald Teutsch †. *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*, 2000/4. 364.

FORRÁSKÖZLÉS

A parlamenti választások és a romániai német népcsoport³⁶

A december 20–22-én sorra kerülő újabb választások Románia törvényhozó testületébe a romániai német népcsoportot is nehéz döntés elé állítják, mely döntés e német néprész sorsát évekre kihatóan meg fogja határozni. A német népcsoport számára nem csupán a parlamenti képviselők megválasztásáról van szó, hanem ezen túlmenően egy alapvető politikai és világnézeti döntésről is, mely Európa valamennyi német népcsoportja számára rendkívüli jelentőséggel bír. A külföldi németiségnek a német [nemzeti]szocializmus meghamisíthatatlan érvényesülése érdekében vívott küzdelme ezzel egy fontos fejezetéhez érkezett.

A fejlemények megértéséhez fontos a romániai parlamenti választások gyakorlatainak ismerete. A romániai németek szervezetének eddigi vezetése azt a politikai gyakorlatot követte, hogy a választások közeledtével paktumot kötött a mindenkori kormánypárttal – legyen az épp németbarát vagy németellenes. A választási megállapodás szokásosan abban állt, hogy a kormánypárti listán a jelöltek között a németek képviselőinek is biztosítottak néhány helyet, akik ezáltal minden különösebb megerőltetés nélkül parlamenti mandátumhoz jutottak. Ellentételezésül azokért a német szavazatokért, melyeket a kormány listájára adtak le, s melyeket igencsak áhítottak, merthogy a németek fegyelmet szorított választási magatartása közismert dolog, a kormányzat a németeknek a legkülönbözőbb ígéreteket tette népiségpolitikai követeléseik teljesítése tekintetében. Megígérte az egyházi és az oktatási autonómia tiszteletben tartását, hozzájárulás folyósítását az iskolák számára, az igazgatás terén bírt jogok megőrzését, az anyanyelvi oktatás megadását; csupa olyan ígéret, melyek csak a szavazatok megszerzését szolgálták, ám melyek betartására a választások után egyetlen kormányzat sem gondolt. A romániai német népcsoport nemzeti érzületének erősödésével párhuzamosan természetesen ébredt erőteljes ellenállás a becstelenség eme politikájával szemben, mely egy szajhához hasonlóan adta el népünket bármely kormányzatnak olcsó ígérekért cserébe. Ezért aztán a romániai németek nemzeti megújulási mozgalma már 1932 júniusában óva intette a régi vezetést az addigi paktumpolitika folytatásától, valamint követelte egy saját német jelöltlista felállítását a parlamenti választásokra. Ám a régi parlamenti képviselők intrikái nyomán még egyszer sikerült – 1933 őszén – a nép akaratával szemben egy újabb

³⁶ Oswald Teutsch Fritz Valjavecnak. Brassó, 1937. november 15. Melléklet. Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München, Abteilung V (Nachlässe und Sammlungen), Nachlass Valjavec, Dienstkorrespondenz.

választási paktumot kötni a Tatarescu-kormánnyal [Tătărescu – O.L.]. A romániai németek nemzeti megújulási mozgalma annak idején energikusan állást foglalt e paktum megkötésével szemben, akkori szóvivője, Fritz Fabritius pedig határozottan kijelentette, hogy a mozgalom utoljára asszisztált e méltatlan politikához. Az 1933. évi választási paktum ígéreteit a Tatarescu-kormány nem tartotta be, ahogyan ezt a paktum megkötői is elismerték.

A romániai német megújulási mozgalom – mely ma már a Romániai Német Néppártban ölt testet, Alfred Bonfert, az első külföldi német munkaszolgálat megteremtője vezetése alatt – ezért is emelte a német lista alapelvét politikai tevékenysége egyik fő tételévé. A szervezet a német listát már az idei év nyarán lebonyolított helyhatósági választásokon is eredményesen alkalmazta, továbbá Nagy-Románia fennállása óta első ízben állított német listát az 1937. december 20-án sorra kerülő parlamenti választásokra. Mindezzel kifejezésre juttatta a romániai német népcsoport óhaját és vágyát a tisztelet kivívásának saját erőre támaszkodó politikája vonatkozásában. A Romániai Német Néppárt a német lista állítása révén hármas célrendszert követ:

1. A népi öntudat erősítése, mely a régi vezetés tartás nélküli, becstelen politikája következtében a romániai németység nagy tömegeiben romlásnak indult.

2. A romániai németeknek kijáró tisztelet visszanyerése a román nép részéről, hisz a németek paktumpolitikájuk miatt mindeddig ki voltak téve a „méltóság hiányát” és az „opportunizmust” szemükre vető vádaskodásoknak, különösen a nemzeti [értsd: szélsőjobb] románság részéről (lásd a Cuza féle „Apararea Natională”). Egyedül a német lista alapjára helyezkedve érhető el egyfajta együttműködés a teljes román néppel. A Romániai Német Néppárt elutasítja, hogy bármelyik román párt oldalára állva küzdjön a román nép összes többi része ellenében, különösen pedig azok ellenében, akik velünk egyazon világnézeti frontba tömörülve harcolnak a bolsevik rombolással szemben.

3. Valamennyi német néptárs összefogása egy erős német gyűjtőernyő alatt. A régi vezetés alkalmatlansága folytán napjainkra a romániai németység valamennyi településterületén a szétmorzsolódás jelenségei mutatkoznak, így például főként Besszarábiában számos német ember lett regisztrált tagja valamely román pártnak. Egész addig nem lesz e tekintetben semmiféle változás, amíg népünk politikai vezetése fenntartja azt a gyakorlatot, hogy a választások alkalmával újra és újra egy román listát támogat, hiszen egy egyszerű néptársnak sohasem lesz elmagyarázható, miért is kellene épp arra a román listára leadnia szavazatát, amelyet a vezetés favorizál, és nem pedig egy másikra, amely az ő számára esetleg még szimpatikusabb is, és amelyen úgyszintén elidegenedett renegátok német nevei állanak. A német lista nem más, mint egy felelősségteljes vezetés felhívása, megcélozva a vér szavát, mely min-

den egyes német emberben ott él; egyedül ez lehet képes erős hívó szóra válni a romániai németek új népközössége számára.

A Romániai Német Néppárt épp ezért mindent elkövetett, hogy biztosítsa a német népcsoportnak a német listán nyugvó egységes fellépését. Kezdeményezésére a népcsoporton belül tárgyalások kezdődtek, melyek azonban zátonyra futottak amiatt, mert tárgyalópartnere a német lista megvalósítását elfogadhatatlan feltételekhez kötötte. Ezért aztán a Romániai Német Néppárt – a romániai németiség jövőjével kapcsolatos felelőssége tudatában, s felruházza azzal a bizalommal, amit a nyári helyhatósági választásokon mindenütt ahol szavaztak, a németek többsége megadott neki – a küszöbön álló parlamenti választásokra önállóan állítja fel a német listát. Emberi számítás szerint a német lista eléri majd a parlamenti képviselőre szükséges arányt, a leadott szavazatok összességének 2%-át, s ily módon sikert fog elérni. A német lista finanszírozására szolgáló adománygyűjtés a legszélesebb néprétegek körében is, messze túl a Romániai Német Néppárt tagságán, komoly visszhangra talált.

Miután ismeretessé vált, hogy e német listát benyújtották, az úgynevezett „Romániai Németek Népközössége” azt a döntést hozta, hogy a Fritz Fabritius és Dr. Hans Otto Roth irányítása alatt álló Német Párt egy új választási paktumot köt a liberális kormánypárttal, amely már 1933-ban is becsapta őt a választási paktum be nem tartásával. Különböző ígéretések és úgynevezett „előteljesítések” ellenében (21 egyházi iskola létesítése, német oktatás bevezetése, német iskolai javak visszaadása, német helynevek használata, stb.) e párt annak a liberális pártnak adja a szavazatait, amely Románia németiségét – Fritz Fabritius szavait idézve – „koldusbotra juttatta”. A szóban forgó ígéreket kapcsán persze magától értetődő és alkotmányos jogokról van szó, melyektől megfosztották a német népcsoportot, s melyeket imígyen a Német Párt a németek szavazataival és a németek becsületének árán akar visszavásárolni, mint valami ellopott kalapot.

Meggyőződésünk, hogy a romániai német népcsoport december 20-án azok kezébe fogja helyezni sorsát, akik a becsület és a saját erő – a német szocializmus rendíthetetlen alapjaira helyezkedő – politikáját folytatták mindennemű ellenállással szemben a döntés most elérkezett pillanatáig. E döntéssel ugyanakkor a külföldi németiség egésze számára is történelmi pillanat köszöntött be.